

Les contribucions reunides aquí plantegen la necessitat de revisar els valors que dipositem en les obres literàries i en la literatura, i són fruit de la col·laboració entre diversos projectes de recerca i entre les cultures que coexisteixen a la perifèria de la península Ibèrica: la catalana i la basca, la gallega i la portuguesa. Ens hem proposat de repensar algunes tendències de les cultures hegemòniques, tant des del punt de vista de la hispanística com en el context de la literatura global. La idea va sorgir del grup de recerca ESCORE de la Universitat Pompeu Fabra, amb una dotzena d'investigadors que treballen sobre «Escriptors, comunitat i reconeixement en les literatures perifèriques peninsulars, 1972-2022». Dins d'aquest marc es plantegen preguntes sobre la funció social de la literatura en la societat actual i el reconeixement dels escriptors, especialment en les cultures no dominants. També es reflexiona sobre la posterioritat dels escriptors més emblemàtics i com les commemoracions poden ser un símptoma per analitzar la dinàmica cultural.

Més enllà dels investigadors agrupats a la UPF, també han col·laborat en aquesta reflexió col·lectiva tres altres grups d'investigació consolidats i de llarga trajectòria. Les sigles CALIBRAN apleguen sota la direcció d'Enrique Santos Unamuno investigadors que treballen sobre «Literatura & Cía: canon, mediación y branding en los sistemas (pos)literarios ibéricos (ss. XX-XXI)». Aquestes indagacions parteixen de la teoria del camp de Pierre Bourdieu, fonamental per entendre la literatura com un espai autònom on tenen lloc un conjunt de pràctiques simbòliques i culturals, unes pràctiques que amb la globalització comencen a tenir problemes per mantenir els seus rols tradicionals, i que al segle XXI han vingut a parar de ple al món de la fama i de la visibilitat i el reconeixement socials. La revisió dels valors és en aquest cas especialment crítica perquè han detectat el risc que la literatura pugui convertir-se en un programa de recuperació nostàlgica de tot allò que la teoria al seu dia va ajudar a construir, encara que ara en un context totalment diferent.

En aquest sentit, igual com ESCORE, també el grup CALIBRAN parteix de la teoria de polisistemes del pensador de la cultura Itamar Even-Zohar, com una manera flexible per entendre i estudiar les relacions dinàmiques entre la institució literària i el mercat. Aquesta mateixa estela teòrica la segueixen també els estudiosos de la Universitat de Santiago de Compostel·la, agrupats en GALABRA, un grup d'investigació que coordina el catedràtic Elias J. Torres Feijó, i que estudia els sistemes culturals gallec, portuguès, brasiler i també de les cultures lusòfones d'Àfrica. En les reflexions que han sorgit des d'aquest entorn cal assenyalar especialment l'èmfasi en la interdependència entre literatura, cultura i turisme, que els ha permès fer aportacions molt rellevants. Per altra banda, Jon Kortazar és el catedràtic de la Universitat del País Basc que lidera els estudiosos del grup LAIDA també amb la intenció d'obrir la literatura basca a la teoria dels polisistemes. Han investigat qüestions tan interessants com l'auge de la novel·la negra en basc o la relació entre la cultura basca i el futbol, i també la importància de la literatura infantil i els àlbums il·lustrats en cultures minoritzades com la basca que han d'educar els lectors en la pròpia llengua amb molta cura.

Més enllà dels casos concrets —que sempre resulten fructífers, si són pertinents— tots aquests estudiosos, i amb ells aquest dossier, volen obrir el debat de fons sobre la funció de la literatura al segle XX i al XXI, i aportar material i idees noves per a la reflexió. És evident que les cultures literàries a la península Ibèrica no són un fet aïllat, com no ho és la Islàndia del poeta romàntic Jónas Hallgrímsson que ha estudiat el professor Jón Karl Helgason. De fet, podríem dir que Islàndia som també nosaltres, els catalans, els gallecs o els bascos, en tant que la perifèria dibuixa en negatiu la idea de la cultura espanyola dels darrers cinquanta anys. Les commemoracions literàries, els panteons, els monuments són paraula (i afirmació) col·lectiva. I en aquest sentit ens acosten a conceptes sempre interpretables, però extraordinàriament significatius, d'una qüestió de la qual costa parlar amb pertinència: quina és la comunitat amb la qual ens identifiquem? I com és la societat en la qual voldríem viure? Aquest dossier vol ser una aportació de materials de treball, de discussió, de construcció, a un debat en curs, que ja existeix però que segurament caldria aprofundir i ampliar.